A kisebbségi nyelvek helyzete Magyarországon és délkeleti szomszédainknál

A fenti címmel rendezte meg konferenciáját a Fővárosi Szerb Önkormányzat az MTA Etnikai és Nemzetiségi Kutatóintézetével közösen, 2008. szeptember 18-19-én a Budai Várban. A kétnapos konferencián igen sok érdekes előadás hangzott el, folyóiratunk a magyarországi szlovákok, horvátok és németek előadásait adja közre.

Uhrin Erzsébet

Nyelv és identitás a magyarországi szlovákoknál

A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete három szakaszban vizsgálta a szlovák nyelv magyarországi helyzetét. Az 1995-1999 között Békéscsabán megkezdett vizsgálatot 2001-2004 között előbb Békés megyére, majd 2002-től 2007-ig az egész országra kiterjesztették. A „Szlovák nyelv Magyarországon" című szociolingvisztikai kutatás különösen a nyelv és identitás, a nyelvi asszimiláció és kisebbségi nyelvi politika kérdéseire, összefüggéseire kereste a választ, hogy feltérképezze, leírja és bemutassa a szlovák nyelvnek, illetve használatának a XXI. század első éveiben tapasztalható állapotát.

A vizsgálat a dokumentumelemzéstől a résztvevő megfigyelésig a szociolingvisztika szinte minden módszerét felhasználta a szlovák nyelvi gyakorlat tényszerű és a maga teljességében történő bemutatása érdekében. (A projekt keretében például a szlovák nemzetiség 26 vezető képviselőjével készült interjú, a nyelvhasználati kérdőívvel pedig összesen 332 személy véleményét sikerült megismernünk.) Elemeztük a főbb kommunikációs szférákat (a legújabb szlovák intézmények munkáját is), a magyarországi szlovákok kétnyelvűségét, a szlovák nyelv fejlődésének ellentmondásos helyzetét és a nyelvcsere állapotát. A kutatási terv elsődleges célkitűzései között szerepelt a nyelvmegőrzés legfontosabb tényezőinek meghatározása is, amelyek segítségével csökkenthető, lassítható a nyelvi asszimiláció.

A kutatási eredményekből

A legfontosabb tapasztalatként azt rögzítette a vizsgálat, hogy a kelet-, közép- és nyugat-szlovákiai nyelvjárásokat, illetve azok helyi változatait – a Magyarországon élő szlovákok anyanyelvének, első-, illetve elsődleges nyelvét –, kevés kivételtől eltekintve már csak az idősebb nemzedék beszéli. A magyarországi szlovák nyelvjárások kihalóban vannak. A mindennapi életben már nagyon kevesen kommunikálnak szlovákul. Csak az értelmiség képviselői és azok jelentenek ez alól kivételt, akik iskolai tanulmányaik során tanulták a szlovák nyelvet. Ők is csupán abban az esetben, ha kapcsolatban maradtak a szlovákséggal, munkakörük ellátásához van szükségük a nyelvtudásra, vagy a szlovák kisebbség társadalmi–kulturális életének aktív résztvevői. A szlovák nyelv fokozatosan minden nyelvhasználati helyzetben háttérbe szorul. Mesterséges körülmények között, például hivatalos alkalmakkor, rendezvényeken elhangzik még szlovák szó, sőt az utóbbi időben a szervezők törekednek is az egyenlő arányú kétnyelvűségre, de a természetes beszédhelyzetekben a középkorú és fiatal nemzedék nyelve szinte kizárólag a magyar. A terepmunka során megfigyelhettük azonban azt is, hogy az utóbbi időben egyre több hely van, ahol gyakoribb a szlovák nyelv használata. Ez a jelenség főleg ott tapasztalható, ahol a helyi szlovákság szervezettsége jó és aktivitása magas fokú. A nyelvhasználat elterjedéséért sokat tesznek az Országos Szlovák Önkormányzat régi és új intézményei, a kisebbségi önkormányzatok, a civil szervezetek, egyesületek – s döntően az iskola, a média s az anyanyelvű irodalom –, de nem szabad lebecsülni az egyének szerepét, felelősségét sem.

A magyarországi szlovák kisebbségi vezetőkkel történt beszélgetéseket, az interjúkészítést azért tartottuk fontosnak, mert tőlük, a választott tisztségviselőktől, a különböző intézmények kinevezett vezetőitől nagyon sok függ. Amellett, hogy értékekről, pénzügyi támogatásokról döntenek, egyéni és közösségi nyelvi magatartásmintát is közvetítenek.

Nyelvhasználatuk, a nyelvi örökséghez való viszonyuk példaként szolgál, sokakat befolyásol. Válaszaik alapján megállapítható, hogy a magyarországi szlovákok meghatározó személyiségei jól ismerik nemzetiségük nyelvi helyzetét és anyanyelvük új életre keltésének lehetőségeit. Képesek az általuk vezetett szervezetek, intézmények számára megfogalmazni az ennek érdekében végzendő feladatokat is. Sokan közülük elsődlegesnek tekintik tevékenységükben a nyelvi kérdést, a nyelvvédelmet. Mindezeket igazolja a következő két interjúrészlet is:

„A magyarországi szlovákok nyelve nagyon differenciált. Még él a nyelvjárás, én úgy gondolom, hogy sokszor lebecsüljük a nyelvjárási változatot, amelyik a legszélesebb körben van jelen a mai Magyarországon. Az idősebb nemzedék aktívan használja, a középgeneráció, a 40-50 évesek már szégyellik a nyelvjárást, ezért kevesebben használják. A harmincasok nagyon gyengén beszélnek, és mint egy külön kör létezik az értelmiségünk. Itt is vannak különbségek, hogyan képesek kifejezni magukat, hiányosságaink vannak, amelyek az oktatási rendszerből fakadnak. Természettudományos tárgyak esetében például, gyenge a motiváció is, mert a szlovák nyelvre nincs szükségünk a mindennapi életben. Újdonság, hogy a piac, a gazdaság és a vállalkozók részéről van igény olyan embereket találni, akik ismerik szaknyelvet, szakkifejezéseket, itt azonban szintén hiányosságaink vannak."

„Hogy van-e érdeklődés? Itt is óriási különbségek vannak szlovákok és szlovákok között. …például a szlovák önkormányzatokban. Itt a szlovák nyelvhasználat területén pozitív elmozdulást tapasztalok… Ebben az értelemben feléledt a nyelv. Más kérdés, hogy hogyan adják át nyelvüket utódaiknak. Itt látok hiányosságokat. Azt mondanám, az a legnagyobb baj, hogy még a mi köreinkben is sokan lebecsülik a szlovák nyelvet."

A válaszok kiértékelése alapján összességében megállapíthatjuk, hogy nemzetiségünk vezető képviselői valósághűen, összetettségében ismerik a mai magyarországi szlovák nyelvi helyzetet. Ismerik a területi, települési és korosztályi különbségeket. Döntő többségük az iskolától, a pedagógusoktól várja, hogy megtanítsák a gyerekeket az elődök nyelvére, hogy átörökítsék a szlovák kultúrát. E feladatnak, kihívásnak azonban az oktatási intézmények és pedagógusok egyedül nem képesek eleget tenni. A tágabb, a többségi társadalmi környezet meghatározó támogatásán túl a szűkebb, a kisebbségi támogatás, ösztönzés, illetve az iskolán kívüli nyelvhasználati alkalmak és lehetőségek is szükségesek. Olyanok, amelyeket például a különböző nemzetiségi intézmények biztosíthatnak.

A magyarországi szlovákok társadalmi életében is jelentős fordulópontnak tekinthetjük a rendszerváltozás éveit. Az asszimilációba, a nyelvvesztés tényébe a történelme során többször csendesen beletörődő nemzetiség aktivitása a nyolcvanas évek végén hihetetlen mértékben megnőtt. A szlovákok sorra hozták létre az új szervezeteiket, intézményeiket, később önkormányzataikat. A változások jogi alapját. *A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi törvény* teremtette meg, mely a későbbiekben is bizonyíthatóan jól ösztönözte a nemzetiségek öntevékenységét. A következő mérföldkőnek a 2003-as esztendő tekinthető, amikor először különítettek el az állami költségvetésben a kisebbségi intézmények támogatására 440 millió forintot. Az Országos Szlovák Önkormányzat e döntés hatására létesített, illetve vett át – a már tulajdonában lévő kutatóintézet és hetilap mellé – további intézményeket. Így a *Slovenské dokumentačné centrum*ot (a Szlovák Dokumentációs Központot), a *Slovenské osvetové centrum*ot (a Szlovák Közművelődési Központot), a *Slovenské divadlo Vertigo*-t (a Vertigo Szlovák Színházat), a *Slovenské pedagogické a metodické centrum*ot (a Szlovák Pedagógiai Módszertani Központot), valamint a *Verejnoprospešná spoločnosť služieb a zúžitkovania nehnuteľnosti Legatum*ot (a Legatum Szolgáltató és Ingatlanhasznosító Közhasznú Társaságot).

Az elmúlt évek tapasztalatai alapján – az eltelt idő rövidsége ellenére – már most is látható, hogy a magyarországi szlovákság új intézményei jól szolgálják a szlovák nyelv és kultúra újjáéledését. Ezek az intézmények már a kulturális autonómia jegyében születtek, s bár nem mindig azonos színvonalon és intenzitással működnek, a magyarországi szlovák nemzetiség életében mind hangsúlyosabb szerepet kapnak. Kiemelt feladatuknak tartják a nyelvápolást, nyelvmegőrzést a szlovák nyelv rendszeres használatát úgy a hivatalos, mint a magán szóbeli és írásbeli kommunikációban. Amennyiben az intézmények állami támogatása a jövőben is garantált, így kiszámítható s a fejlődés lehetőségét továbbra is biztosító lesz, a szlovák nyelv és kultúra fontos bázisaivá válhatnak.

Összegzés

A gyakorlati tapasztalatok, a nyelvhasználati kérdőívre kapott válaszok, valamint az interjúk tapasztalatai alapján összefoglalóan megállapíthattuk, hogy Magyarország szlovákok által lakott településeken – ugyan eltérő színvonalon és gyakorisággal – a kultúra mindhárom alaprétegében létezik és a szlovák nyelv írott és szóbeli változata is használatos. A legelterjedtebb a nyelvjárás, amelynek helyi változatait, természetes nyelvhasználóik számának igen jelentős csökkenése ellenére is mindmáig a legtöbben beszélik. Az irodalmi szlovák nyelv (a szociolingvisztika szakszókincse szerint: annak kisebbségi változata) napjainkban az értelmiség munkanyelve, illetve az iskolai tanórákon, valamint a kulturális rendezvényeken használt nyelv. Az utóbbi időben egyre gyakrabban kap szerepet a nemzetiség közéleti-politikai rendezvényein s a tudományos és ismeretterjesztő programokon is. A kutatás időszaka alatt nemcsak azoknak az akcióknak és rendezvényeknek a száma nőtt meg hallatlan mértékben, amelyeken

rendszeresen használatos a nyelv, hanem a kiadott szlovák, illetve kétnyelvű könyveké is. Megállapíthatjuk továbbá azt is, hogy főként az elkötelezett vezetők és aktivisták körében kezd kialakulni a beszélt nyelvi szlovák köznyelv. A magyar nyelv meghatározó, uralkodó volta a kommunikáció minden szintjén egyelőre elvitathatatlan. A szlovákra a másodnyelv szerep a jellemző. Igaz, eltérő mértékben és minőségben az egyes nyelvhasználati szférákban, s igen erősen differenciáltan az egyes kommunikációs szinteken. Hangsúlyozni szükséges azonban, hogy ez a kétnyelvűség féloldalas a magyar nyelv javára, hogy szórvány (diaszpóra) kétnyelvűség, hogy diglosszia (azaz egy adott nyelv két erősen eltérő változatának funkció szerint elkülönült használata – *a szerk.*) a szlovákiai szlovákhoz és a magyarországi magyarhoz viszonyítva. A magyarországi szlovák nyelv állapotára az ellentétes kétirányú mozgás, az egyidejű fejlődés és visszafejlődés a jellemző. Fokozatos háttérbe szorulása követhető nyomon a magánéletben és az egyházi gyakorlatban. Ez utóbbi területen azonban az Országos Szlovák Önkormányzat kezdeményezésének, erkölcsi-anyagi támogatásának, valamint a hazai s a szlovákiai evangélikus és katolikus egyház együttműködésének köszönhetően, már érezhető kedvező elmozdulást figyelhettünk meg. A legutóbbi években rendszeressé váltak az országban az anyanyelvű istentiszteletek és misék. A magas kultúrában egyre szélesebb körben terjed a szlovák nyelv. Új területeken – a médiában, a tudományban, az üzleti és politikai életben, a közigazgatásban, a felsőoktatásban stb. – jelenik meg ismét. A nyelvhasználat közösségi színterei egyre rendszeresebben és jobban működnek. A kutatási eredmények alapján megállapítható az itteni szlovák nyelv funkcionális fejlődése, a nyelv tökéletesedése, szerepének, használatának bővülése. Jellemző a nyelvre ugyanakkor egy olyan kétnyelvűség-dinamika, amelyet nemzedékről nemzedékre csökkenő szlovák nyelvi – s ezzel fordított arányban növekvő többségi, magyar nyelvi – kompetencia jellemez. A nyelvi asszimiláció lassulásának reményét jelentheti, hogy jelen vannak és egyre érezhetőbben hatnak az intézményes nyelvmegőrzés olyan tényezői is, amelyek közül kétségtelenül az iskola a legjelentősebb. A magyarországi szlovák nyelvre jellemző érdekes, ellentmondásos nyelvi fejlődési jelenség azt is bizonyítja, hogy kedvező politikai döntésekkel, kisebbségbarát környezettel elő lehet segíteni a nemzetiségek nyelvhasználatának a fejlődését. A társadalmi szerepek és feladatok bővülésével tovább rétegződik a szlovák nyelv: gyakrabban használatos, az új funkciók szerinti újabb nyelvi rétegek jönnek majd létre.

A konferencia elnöksége

Horváth Csaba

A kisebbségi nyelvek helyzete a kultúrában és a médiában

A nyelvtörvények – azáltal, hogy valamit lehetővé tesznek vagy tiltanak – közvetlenül meghatározzák az anyanyelv-használat színtereit. Márpedig az anyanyelv megtartásának alapvető feltétele a használata. A kisebbségi nyelv jogi státusa meghatározó jelentőségű a jövőre nézve, hiszen tudjuk, hogy amely nyelvnek nem biztosítanak kellő használati színteret az oktatástól kezdve a publikálásig, azt hosszú távon halálra ítélik.

Az anyanyelv megőrzésében korábban az egyház szerepe volt a legjelentősebb. Ma már sok olyan civil szervezet működik, amely alapszabályában rögzíti a horvát nyelv és kultúra ápolását. Működésük sok pozitívummal jár, de lehetőségeik korlátozottak.

Fontos tényezőnek tartom a népzenét is. A zene több nemzedéket képes sikeresen ösztönözni a közös kulturális tevékenységre. Például, ha egy tánccsoport átlagéletkorát vesszük, az nem közelíti meg a harminc évet, a kórusokban és zenekarokban viszont az általános iskolásoktól a nyugdíjasokig találhatunk szereplőket. Érdekes megfigyelni, hogy akik már nem, vagy még nem beszélik a horvát nyel-

vet, sokszor azok is együtt énekelnek a fellépőkkel. Örömteli fejlődésnek tartom, hogy a fiatalok nem csak a népzenében találnak kedvenc dallamokat és szövegeket, hanem a modern horvát zenében is. Horvátország északi felében vagy Zágrábban, illetve Ausztriában nem képzelhető el olyan nagyobb koncert, ahol ne találkozhatnánk magyarországi horvát fiatalokkal.

Azok közé tartozom, akik azt vallják: kell a nyelvművelés. Az irodalmi nyelvtől való eltéréseket nem tartom jellemhibának. Fontos számomra, hogy tiszteletben tartsak minden létező nyelvváltozatot, nyelvi szokást. Aki megtalálja a helyzethez illő kifejezésmódot, az jól boldogul a nyelvvel. A nemzetiségek nyelvük megőrzéséig vallhatják magukat nemzetiséginek. A nyelvet megőrizni és fejleszteni legjobban az írott kiadványokon keresztül lehet.

Kiadói tevékenység

Az írott horvát szó fontosságára való tekintettel az Országos Horvát Önkormányzat és a Magyarországi Horvátok Szövetsége 1999-ben megalapította a Croatica Kulturális, Információs és Kiadói Kht-t. A Croatica fő profilja tankönyvek kiadása és nyomtatása, újságkiadás és internetes rádió működtetése, melyek közül fő feladatának a kiadói munkát tekinti. A kiadó gondozásában jelenik meg a magyarországi horvátok hetilapja, a Hrvatski glasnik, az évente megjelenő horvát kalendárium (Hrvatski kalendar), horvát nemzetiségi települések lapjai, kalendáriumai, egyéb kiadványai, és számos tankönyv az anyanyelvi és nemzetiségi iskolák tanulói számára. Mindezeken túl szépirodalmi kiadványok is szerepelnek a kínálatban – magyar klasszikusok horvátul, és horvát klasszikusok magyarul. A cél az, hogy a két nép kölcsönösen megismerje egymás irodalmát.

A Croatica, mint Kiadóház megannyi szerzői jogot tudhat magáénak, szám szerint 63 különféle tankönyv kiadására szerződhet, horvát, német, szlovén, szlovák, román, görög és bolgár nyelven, hogy ezekhez az említett hazai kisebbségek elérhető közelségben és áron juthassanak hozzá. A horvát tankönyvsorozat két nyelven készült: irodalmi horvát és gradistyei horvát nyelven.

A Croatica kiadó digitális nyomdájában lát napvilágot 2000-től, a hazánkban élő horvátság kalendáriuma, amely évről-évre számot ad a legjelentősebb kulturális, politikai, hitéleti és társasági eseményekről.

Itt kapnak végleges formát a hazai horvát költők, írók (akiknek száma sajnálatra méltóan elenyésző) kötetei, de művészeti albumok, kiállítások katalógusai, valamint konferenciák meghívói is készülnek a nyomdában. 2000-től a „Horvát költők, írók művei Magyarországon" című sorozatot is itt gondozzák, hogy megmentsék a jövő nemzedéke számára azon irodalmi értékeket, amelyek a korábbi években, évtizedekben születtek.

A Croaticához tartozik a hazai horvátság legjelentősebb és egyetlen, 1991-től önállóan megjelenő hetilapja, a tizenhat oldalas Hrvatski glasnik szerkesztősége is. A négy főállású, lelkes újságíróból álló csapat a különböző régiókban élő horvátok politikai, kulturális, társadalmi, hit- és közéleti, oktatási és az élet más területéről összegyűjtött hírei Vas, Győr-Moson-Sopron, Somogy, Pest, Zala, Bács-Kiskun és Baranya megye területéről származnak. A lapot az előfizetők hetente kapják kézhez, de minden egyes szám, szinte a megjelenés pillanatában online-kiadásban is – pdf-formátumban – hozzáférhető és olvasható.

A mai sajtóra jellemző negatív, szenzációhajhász megközelítéstől eltérően – a pozitív példák bemutatására, apró, emberközeli események feltárása törekszünk. Kínosan ügyelünk arra, hogy a nyelvjárások is helyet kapjanak a hetilapban.

A rádió

A meghatározott közösséghez, társadalmi csoporthoz kötődő rádióalapítási szándék egyik legfontosabb velejárója és első lépése, hogy a létrehozók minél körültekintőbben és alaposabban meghatározzák az általuk elképzelt rádió alapértékeit, annak küldetését. A közösségi rádióknak egyik legfőbb sajátossága, hogy erős azonosulás jellemzi a résztvevőket, a műsorok készítőinek identitása kihat a műsorok tartalmára, sőt a rádió egészére is. Hazánkban már számtalan internetes rádióadó működik. Az Internet adta lehetőséggel élve – a közszolgálati szférában jelentkező hiány pótlására – vállalkozna egy horvát nyelvű internetes rádióadás beindítására az Országos Horvát Önkormányzat és a Croatica Kht.

Az anyanyelvi „Internetes rádióadó" egyik előnye, hogy a műsor bármikor letölthető és hallgatható, így sem az időszerű mondandó, sem pedig a célközönség nem vész el. Az internetes rádió nemcsak az éppen folyó rádióműsor hallgatását teszi lehetővé, hanem a már elhangzottakét is. Nemcsak az eredeti elhangzás szerinti időpontok alapján, hanem esetleg tematikusan is lehet válogatni az archívumban. Az interneten a műsort maga a hallgató is összeállíthatja, egymás után tetszése szerinti sorrendbe rendezve az archívumban található műsorszámokat. Hogy teljesebb képet kapjon a hallgató (internethasználó) a horvát kisebbség életéről, mindezen információk megjeleníthetők írásos formában is a www.croatica.hu már ma is létező weblapján.

Érvelésemből remélhetően az is nyilvánvaló, hogy az országos, a regionális közszolgálati és a kereskedelmi rádióktól alapvetően eltérő sajátosságú médium, egy másféle kommunikációs rendszer keletkezik a horvát nyelvű közösségi rádiózásban. Hiszen ennek mások lesznek a szereplői: többnyire önkéntes munkát végző, közöttünk élő hétköznapi emberek. Más a lesz a tematikája is. Nem a pártpolitika és a nemzetközi események, hanem a magyarországi horvátság országos, települési, helyi, szomszédsági történései, az emberek és közösségek ügyei, örömei és konflik-

tusai jelenik meg benne. Mások az értékei: a magyarországi horvátság helyi önszerveződéseinek és az időt álló jelenségeknek, alkotásoknak a bemutatása.

Különös figyelmet kívánunk fordítani a nonprofit szektor szervezeteire, eseményeire. Ezek a többi médiumban gyakran meg sem jelennek, vagy ha igen, csak mellékszerepük van.

Célközösségünknek elsősorban az oktatási intézményekben tanulókat és általában a fiatalokat tekintjük. Tapasztalatom szerint az idősebbek, akiknél az identitás erősebb, alacsony arányban használják az internetet. Célunk az olyan interaktív programok kialakítása és népszerűsítése, amelyek egyben a nyelv fejlesztését is segítik. Készül egy szókincsfejlesztő szoftverünk, 2010-ben jelenik meg a horvát-magyar és magyar-horvát nagyszótárunk és szeretnénk beindítani a Croatica nyári egyetemet. Rövidesen indul a nyelviskolánk is.

Gerner Zsuzsa

A magyarországi német nyelvi szigeteken bekövetkezett nyelvi váltás objektív és szubjektív okai

A nyelvi szigetet a szakirodalom viszonylag egységesen definiálja és a következőképpen jellemzi: a nyelvi sziget 1. nyelvi és etnikai szempontból elkülönül a szigetet körülvevő környezettől; 2. kisebbségi státusza van; 3. belső strukturáltság jellemzi és 4. arealitással rendelkezik, azaz földrajzilag behatárolható. A magyarországi német nyelvi szigetek kb. 300 évvel ezelőtt jöttek létre: azok a németek, akiknek a leszármazottai ma Magyarország német nyelvi szigetein élnek, a török uralom után, a XVII. század végétől telepedtek le itt, hat nagyobb nyelvi szigetet alkotva.[1] A betelepítés kezdeményezői részben földbirtokosok voltak, akik a török uralom alatt elnéptelenedett és parlagon heverő birtokaikat szerették volna ismét megműveltetni gazdasági érdekből, a katolikus egyház, amely a Német Birodalomból érkező, többségükben katolikus német parasztokban és kézművesekben támaszt keresett a kereszténység megerősítése érdekében Magyarországon, és a Habsburg-ház, amely politikai okokból törekedett a töröktől elfoglalt területek elnémetesítésére.

A németek száma Magyarországon viszonylag gyorsan nőtt; a XVIII. század során mintegy 115 000 személy vándorolt a német nyelvterületről Magyarországra. Az iparosok, kereskedők és hivatalnokok természetesen a városokban telepedtek le. Az akkori magyar főváros, Buda lakóinak 70%-át 1850-ben a németek tették ki, de Pécs polgárainak a fele is német volt. A németség körében mégis a földművesek képviselték szám szerint a legerősebb réteget: *1880-ban a Magyarországon élő németek 70,3% a mezőgazdaságban dolgozott*.[2]

A nyelvi kontaktus szociolingvisztikai aspektusai

A nyelvi kontaktus a magyarországi német nyelvi szigeteken viszonylag régi, hiszen a szigetek lakói, főleg az iparosok között már röviddel a betelepítés után találunk kétnyelvű embereket. Erőteljes nyelvi és kulturális asszimilálódás azonban csak a XX. század második felében figyelhető meg. A nyelvi és kulturális asszimilációnak ezen késleltetettsége, illetve az a szociálpszichológiai diszpozíció, amely a nyelvi szigeteken élők egyéni és csoportos etnikai identitástudatát alakítja, képezik a nyelvi szigetek nyelvszociológiai vizsgálatának súlypontját. A nyelvi változás a kisebbségi nyelv szemszögéből nézve egy olyan skálán mozog, melynek végpontjain a nyelvmegtartás, illetve a nyelvvesztés helyezhetők el.

A lakosság száma, népesség

Az adott etnikai kisebbséget jellemző állandó vagy növekvő lélekszám általában a kisebbségi nyelv megtartását, míg a népességcsökkenés a kisebbségi

1 A Dunántúli középhegységben (a Rába, a Dunakanyar és a Balaton által határolt részen) ill. az Északi középhegység dél-nyugati részén (a Bükkben, a Vértesben, a Budai hegyekben, Budapesten és környékén), az ún. "Schwäbische Türkei"-ban (Baranya, Tolna és Somogy megyében), Bácskában (Újvidéken és környékén), Bánátban (Temesváron és környékén), Szlavóniában (Eszéken és környékén) és Szatmárban (Nagykároly és Szatmárnémeti környéke). Lásd pl. Die Donauschwaben 1987: 82.

2 Hutterer 1975: 18.

nyelv elvesztését idézheti elő. A népszámlálási adatokból a következőt látjuk a német anyanyelvű ill. magát a német népcsoporthoz tartozónak érző lakosság számának alakulásával kapcsolatban:

A német anyanyelvű és német nemzetiségű lakosság számának alakulása[3]

A népszámlálás éve	Német anyanyelvűek	Német nemzetiségűek
1880	607 585	-
1910	553 179	-
1920	550 062	-
1930	477 153	-
1941	475 491	302 198
1949	22 455	2 617
1960	50 765	8 640
1970	33 563	-
1980	31 231	11 310
1990	37 511	30 824
2001	33 774	62 105

Az 1941 előtt bekövetkezett népességcsökkenés nem „valódi", azaz nem a születések számának a csökkenéséből vagy kivándorlásból adódott, hanem egyrészt a magyar kormány magyarosítási törekvéseinek, másrészt a városi német polgárság asszimilációjának és magyar patriotista érzületének tudható be.

Az 1949-ben láthatóvá váló radikális csökkenés egyrészt a háborús veszteségekből, valamint a magyarországi németek háborút követő kitelepítéséből és kényszermunkai szolgálatra való elhurcolásából adódott. Tudjuk, hogy az antifasiszta és nacionalista érzületű magyar közvélemény a magyarországi németekre a kollektív felelősség stigmáját akasztotta rá, így egy 1945. december 22-én kelt rendelet értelmében minden magyar állampolgárt, aki az 1941-es népszámláláskor német anyanyelvűnek és/vagy német nemzetiségűnek vallotta magát, aki korábban magyarosított nevét ismét németre változtatta, vagy a háború alatt valamely német katonai alakulatban szolgált, ki kellett telepíteni. Ezt a rendeletet aztán többször módosították, így végül azokat telepítették ki, akik a Volksbund[4] tagjai voltak, önként léptek be az SS-be ill. 1941-ben német nemzetiségűnek mondták magukat.[5]

A háborúban elesett és a háború után kitelepített magyarországi németek száma cca. 250 000 volt. Ebből következik, hogy a háborút követően a magyarországi németek csaknem fele, vagyis az 1941-ben regisztrált 475 500 német anyanyelvű közül kb. 220 000 személy 1949-ben is Magyarországon élt. A statisztika viszont csak 22 455 német anyanyelvű polgárt említ. Vagyis az objektív népességcsökkenéshez egy szubjektív faktor is társult: a németek rendkívül negatív társadalmi megítélése miatt az emberek többsége nem vállalta anyanyelvét és etnikai hovatartozását sem.

1960-ban számszerű növekedés látható; ez a kisebbségek helyzetében és megítélésében bekövetkezett pozitív változás következménye, amely a kisebbségek identitástudatának megerősödését eredményezte ugyan, ám a németek esetében a háború után a kisebbségi nyelv átörökítésében bekövetkezett diszkontinuitást nem tudta visszafordítani. A családban zajló nyelvi szocializáció háború után bekövetkezett változásának következménye, hogy 1970-ben ismét visszaesést látunk a német anyanyelvűek számában. A háború utáni nemzedékek kronológiailag első nyelve, sőt egyre több ember funkcionálisan első nyelve is a többségi nyelv, azaz a magyar lett.

A rendszerváltás óta ismét növekedés látható: 1990-ben a német anyanyelvűek, 2001-ben pedig főleg a német hagyományokat és kulturális értékeket magukénak érzők száma nőtt. Ennek okát azokban a vélt vagy valós előnyökben kell keresni, melyeket a német származás és/vagy a német anyanyelv alapján remélhet az ember.

Településkép, etnikai összetétel

A zárt településszerkezet és a települések etnikai homogenitása természetesen a kisebbségi nyelv megtartását segítik elő, míg a szórványos településszerkezet és a települések etnikai heterogenitása inkább nyelvvesztéshez vezetnek. Bár a magyarországi németek soha nem éltek egyetlen nagy, egybefüggő területen, a betelepítéskor létrejött nyelvi szigetek mindegyike 1945 előtt egy-egy többé-kevésbé zárt egységet alkotott. Az I. világháborút követően Magyarországon maradt német nyelvi szigeteken 296 olyan település létezett, melyet csak németek laktak, további 64 településen ők voltak többségben. Összesen 480 olyan település volt akkor Magyarországon, ahol a lakosság több mint 10%-át a németek tették ki. Baranya megyében, 1930-ban, a teljes lakosság 37%-a német volt, ez az érték 1980-ra 5%-ra (öt százalékra) csökkent.

Az egyes települések etnikai összetételében jelentős változást a II. világháborút követő ki- és betelepítések hoztak. Mecseknádasdról például 1944. december 26-án minden 30 év alatti nőt és 45 alatti férfit internáltak, majd 1945. január 7-én Groznijba

3 Annabring 1952: 5 és http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/18/tables/prnt1_28.html

4 A Volksbund egy nemzeti szocialista érzületű magyarországi német egyesület volt, melyet 1938 őszén alapítottak.

5 Az illetékes magyar minisztérium idézett kitelepítési rendeletében az Allierter Kontrollrat 1945. november 20. kelt határozatára hivatkozik.

kényszermunkára vittek. Másokat Németországba telepítettek ki. A kitelepített és elhurcolt németek helyére magyarok érkeztek: 1948 őszéig Nádasdra összesen 144 magyar család érkezett részben Zala megyéből, de jöttek bukovinai székelyek, boszniai magyarok, majd 1947 után szlovákiai magyarok is. Hogy az utoljára érkező felvidékieket is el tudják helyezni, a magukat 1941-ben német anyanyelvűnek valló németek vagyonát elkobozták, házaikat a betelepülőknek adták.[6]

Szociális struktúra

A szociális struktúra és annak változásai primeren a gazdasági struktúrától és annak változásaitól függnek. Gazdaságilag autonóm közösségek nem kényszerülnek nyelvi asszimilációra, a gazdasági függőség viszont nyelvi alkalmazkodást kíván. Az iparosítás és a kollektivizálás, mint a társadalmi modernizáció következményei, a háztáji gazdálkodás és a kisipari munka alternatíváiként jelennek meg, a gazdasági függőséggel, az urbanizációval és a növekvő mobilitással együtt veszélyeztetik a kisebbségi nyelv fennmaradását.

A magyarországi németséget egészen a XIX. század közepéig egy város-falu-dichotómia jellemezte. Az iparosok, kereskedők és hivatalnokok Budán és más városokban éltek, a németség körében azonban kezdettől fogva a vidéki életforma volt a domináns, hiszen a németek túlnyomó többsége földműveléssel foglalkozott. A városi polgárság a XIX. század közepén választút elé került, a német identitás vagy a polgári érdekek mellett kellett voksolnia. Egyetlen lehetséges gazdasági, politikai és szociális partnerükkel, a magyar középréteggel hoztak létre érdekszövetséget, és teljesen magukévá tették ennek a rétegnek a magyar hazafias szellemiségét is. Ez egyben lehetőséget adott a német polgároknak arra, hogy végleg elhatárolják magukat a német paraszti rétegektől.

1920-ban még az összes Magyarországon élő német 80,1%-a földműves volt. Ez az arány 1926-ra 56,2%-ra csökkent, mert a németek 31,6%-a ekkor már bányákban vagy más ipari üzemekben dolgozott. További, jelentős átalakulást az 1945 utáni földreform eredményezett. A gazdasági struktúraváltást követően az egykori német parasztgazdák és kézművesek közül az 50-es évektől sokan betanított munkásként dolgoztak a környező városokban létesült ipartelepeken. Egyesek be is költöztek a városba, mások pendliztek a munkahely és a falu között.

1989 újabb fordulatot hozott, hiszen a bányászat leépítése, a TSZ-ek feloszlatása és egyes ipari üzemek reprivatizációja következtében sokan ismét váltani kényszerültek. A német nyelv szempontjából érdekes, hogy a német tőke beáramlása Magyarországra részben munkahelyteremtő hatással volt a magyarországi németség szempontjából. Elmondható továbbá, hogy a rendszerváltást követő években sok magyarországi német számára kínálkozott lehetőség arra, hogy német nyelvismeret birtokában német nyelvterületen találjon munkát, vagy ott képezze magát.

Nyelvi normák, nyelvi repertoár

A nyelvi normák mind grammatikai, mind kommunikatív értelemben az egyén felett álló szabályrendszerként működnek. Ha a kisebbségi nyelv variánsai viszonylag széles spektrumot fednek le, az a nyelv megtartását segíti. A korlátozott variációs lehetőség a nyelvi sziget nyelvén belül viszont előbb gyakori nyelvi váltást (code-swithing), majd idővel a nyelv elvesztését eredményezi.

Nyelvtipológiai szempontból valamennyi magyarországi német nyelvjárás úgynevezett keveréknyelv, hiszen ezek a dialektusok csak a betelepítés után, nyelvi kiegyenlítődés során alakultak ki. Miután a telepesek zöme Németország középső területeiről érkezett, a nyelvjárások is részben közép-német jegyeket mutatnak, pl. az ún. „Schwäbische Türkei"-ban[7], ahol Rajna-menti frank és hesseni nyelvjárásokat beszélnek. A Budapest környékén, a Balatonfelvidéken és Nyugat-Magyarországon élő németek ugyanakkor Duna-menti bajor nyelvjárásokat használnak, de akadnak svábul (Hajós, Tevel) keleti frankul (Mecseknádasd, Bátaszék) vagy alemann dialektusban (Nagyárpád) beszélő németek is. Ezek a helyi dialektusok egy-egy települést jellemeznek, településről településre haladva eltéréseket mutatnak.[8]

Az etnikai és társadalmi átalakulások az emberek nyelvi kompetenciájának és a települések nyelvhasználatának átalakulását hozták. Ismét Mecseknádasd példáját említve azt látjuk, hogy míg 1880-ban a német anyanyelvű lakosság alig egy negyede (23,7%) volt kétnyelvű, addig 100 évvel később minden német anyanyelvű beszél a faluban magyarul is, sokan jobban, mint a kisebbség nyelvén.[9]

A magyarországi németek német nyelvi kompetenciája általában a kisebbségi nyelv egy variánsára korlátozódik. Azok az emberek, akik a II. világháború előtt születtek, általában a szülőfalujukra jellemző dialektust beszélik, a német standard nyelvi változatról pedig elmondható, hogy minél fiatalabb beszélőről van szó, annál jobb aktív standardnyelvi kompetenciával bír az iskolai nyelvoktatás menynyiségi és minőségi változásainak köszönhetően. A német dialektusok használata a privát szférára,

6 Gerner 2003: 21.

7 „Schwäbische Türkei" alatt Baranya, Tolna és Somogy megyét értjük.

8 A magyarországi német dialektusokról bővebben lásd pl. Claus Jürgen Hutterer vagy Wild Katalin munkáit.

9 http://www.nepszamlalas.hu

az informális szituációkra korlátozódott, tehát a családban, baráti körben, a falu boltjában, az utcán beszélnek főleg az idősebb korosztály képviselői dialektusban. A standard változat ugyanakkor nehezen ugyan, de elszakadni látszik az iskolától, azaz a nyelvelsajátítás helyszínétől, de részben még mindig őrzi idegen jellegét, amely sok esetben a nyelvelsajátítás módjának (szimulált) következménye.

Német nyelvű intézményi szocializáció

A fentiekben vázolt nyelvi váltás részben objektív tényezőkre vezethető vissza, melyek közül az iskolapolitika és annak következménye, azaz a felnövekvő generációk szekundér nyelvi szocializációjának változásai is kiemelendők. Magyarországon, ahol a magyar csak 1844-ben vált hivatalos állami nyelvvé, 1869-ben még 1232 német tanítási nyelvű iskola létezett és 957 intézményben folyt német-magyar vegyes tanítási nyelvű oktatás. Az iskolapolitika változásai 1919-ig ezen intézmények számát a minimálisra csökkentették. Abszolút mélypontot az 1907-ben bevezetett ún. „*Lex-Apponyi*" jelentett, mely az iskolai nevelés célját a magyar nyelv tökéletes elsajátításában és a magyar nemzettel való teljes azonosulásban határozta meg.[10]

1923-tól a nemzetiségi oktatás három különböző iskolatípusban zajlott:

A – a gyerekek anyanyelvén történő oktatás
B – két nyelven történő oktatás
C – magyar nyelven történő oktatás.

A magyarországi németek a három iskolatípus közül általában a B-t, azaz a kétnyelvű oktatást választották, mert megítélésük szerint a kizárólag a nemzetiség nyelvén zajló oktatás, melyből a magyar nyelv hiányos ismerete adódott, esélyegyenlőtlenséget eredményezett.

1935-ben megszűntették e három iskolatípust, a nemzetiségi nyelvoktatás a továbbiakban egységes rendszerben folyt, mely leginkább a korábbi B típushoz volt hasonlítható. Ennek ellenére, pl. a mecseknádasdi általános iskolában még 1942-ben is kizárólag német nyelven folyt az oktatás, mert a tanulók nem tudtak magyarul.[11]

A II. világháborút követően az iskolai szocializáció radikális változáson ment keresztül, hiszen a németet ebben a doménában is betiltották. Újabb, pozitív változás csak az ötvenes évek közepétől látszik, amikor is általában heti egy-két órában ismét tanítottak németet az általános iskolákban, létrejött három német nemzetiségi tagozat egy budapesti, egy bajai és egy pécsi gimnáziumban, és a Pécsi Tanárképző Főiskolán 1956-ban ismét beindult a nemzetiségi német tanárképzés.

Az iskolai képzés folyamatos fejlesztésének köszönhetően a dialektusok háttérbeszorulásával párhuzamosan a standardizált német nyelvi változatban megszerzett nyelvi kompetencia javulása érzékelhető a magyarországi németeknél. Különösen az 1989-es rendszerváltozás óta tapasztalhatók azok a pozitív attitűdök, melyek a német, mint világnyelv felértékelődését eredményezték a magyarországi németek körében is.

Miután a családokban a nyelvátörökítés folyamata a II. világháború után sok esetben megszakadt, a magyarországi németek ma elsősorban intézményi rendszerben sajátítják el a kisebbség nyelvét. *Magyarországon ma nyolc német egynyelvű és 214 német-magyar kétnyelvű óvoda létezik, előbbiekben 455, utóbbiakban 14 302 gyereket gondoznak.* A nemzetiségi oktatás tekintetében aktuálisan négy modalitás létezik: Vannak egynyelvű iskolák, melyekben a magyar nyelv és magyar irodalom tantárgyakon kívül minden egyéb tantárgyat nemzetiségi nyelven oktatnak, vannak két tanítási nyelvű iskolák, amelyekben a tantárgy felét oktatják a kisebbség nyelvén, vannak ún. nyelvoktató iskolák, melyekben a tanórák 30%-át a kisebbség nyelvén tartják, és végül léteznek olyan nemzetiségi iskolák is, melyekben heti öt órában tanítják a kisebbségi nyelvet, további egy órában pedig nemzetiségismeretet oktatnak.

Az alábbi statisztikából az derül ki, hogy a német, mint kisebbségi nyelv relatíve vezető szerepet tölt be a többi kisebbségi nyelvhez képest. Ennek oka egyrészt a magyarországi németség számában keresendő, másrészt viszont a német, mint világnyelv iránt megnyilvánuló általános érdeklődésből a többségi nemzet és a többi kisebbség részéről.

Nemzetiségi általános iskolák a 2005/2006-os tanévben

	egynyelvű iskola	tanulói létszám	kétnyelvű iskola	tanulói létszám	nyelvoktató és egyéb	tanulói létszám	ISKOLÁK SZÁMA ÖSSZESEN	TANULÓK SZÁMA ÖSSZESEN
Német	**4**	**234**	**33**	**5 216**	**271**	**41 953**	**308**	**47 403**
Szlovák	1	87	5	888	45	3 562	51	4 537
Horvát	-	-	5	484	29	1 781	34	2 265
Román	-	-	8	759	6	364	14	1 159
Szlovén	-	-	-	-	2	33	2	33
Szerb	2	87	1	53	3	54	6	194
Bolgár	-	-	-	-	1	33	1	33
Szlovén	-	-	1	56	-	-	1	56
Ruszin	-	-	1	22	1	12	2	34
Görög	-	-	-	-	1	96	1	96
ÖSSZESEN	**7**	**408**	**54**	**7 514**	**359**	**47 888**	**420**	**55 810**

10 Az iskolapolitika változásairól bővebben lásd pl. Szita László munkáit.

11 Jegyzőkönyv a püspöknádasdi iskolaszék részére 1921. jan. 1. – 1940. jún. 16.

Nemzetiségi középiskolák a 2005/2006-os tanévben

	egynyelvű iskola	tanulói létszám	kétnyelvű iskola	tanulói létszám	nyelvoktató és egyéb	tanulói létszám
Gimnáziumok – német	-	-	8	1 716	8	530
Gimnáziumok – egyéb[12]	2	170	4	491	2	40
Szakközépiskolák – német	-	-	1	93	5	273
Szakközépiskolák – egyéb[13]	1	18	-	-	2	20
Szakmunkásképzők – német	-	-	-	-	3	144
Szakmunkásképzők – egyéb[14]	-	-	-	-	1	77

A német nemzetiségi oktatás iránti növekvő érdeklődés látszik az alábbi statisztikából is:

A németet nemzetiségi nyelvként tanulók létszáma

tanév	óvoda	általános iskola	gimnázium	egyéb középiskola	főiskola, egyetem
1989/90	8 855	31 439	633	28	-
1995/96	14 589	41 049	825	-	200
2005/06	14 757	47 403	2 262	372	353

Emellett azt látjuk, hogy bár az angol manapság előtérbe kerül és abszolút vezető szerepet tölt be a választott idegen nyelvek között, a 2006/2007-es tanévben az általános iskolás tanulók 26,8% a németet tanulta idegen nyelvként (az angolt választók aránya 38,2%). *A középiskolákban az idegen nyelvet választók egyértelműen az angolt preferálják. Az ország két tanítási nyelvű, nem nemzetiségi iskolái között is találunk német-magyar intézményeket, bár ezek között is domináns szerephez jut az angol, mint idegen nyelv.*

Nyelvértékelés, attitűdök

A nyelvek és nyelvi variánsok funkciói, használhatóságuk egy adott társadalomban, természetesen meghatározzák a nyelvi közösség nyelvekkel/variánsokkal kapcsolatban kialakított értékítéletét.

A németek magyar nyelvhez való viszonyulását a XX. század közepéig társadalmi rétegek szerinti megosztottság jellemezte. A városi polgárok közül sokan, hazafias pátosztól fűtve, a magyar nyelv elterjesztésének és ápolásának szószólóivá lettek a XIX. század második felében. A vidéki lakosság mobil elemei, főként a kézművesek, praktikus okokból már jóval korábban elsajátították a magyar nyelvet, additív kétnyelvűség jellemezte őket. A magyar nyelvismeret abszolút felértékelődését a paraszti rétegekben csak a II. világháborút követően látjuk, amikor a nyelvhasználati normák drasztikus változásai miatt a németet nyilvános, formális, hivatalos helyzetekben nem szabadott használni.

A német nyelvvel szembeni negatív értékítélet a többségi társadalom részéről, valamint a német nyelv betiltása pl. az iskolákban, a templomokban és egyéb nyilvános helyeken, alaposan megingatta a kisebbség viszonyulását a kisebbségi nyelvhez. Miután a háborút követő kitelepítés és vagyonelkobzás a német anyanyelvűeket is sújtotta (lásd 1941-es népszámlálás), a németek részben letagadták anyanyelvüket.

Ezen oknál fogva a háború után alapvető változás következett be a hazai németek primer nyelvi szocializációjában, s ez a családi nyelvátörökítésben diszkontinuitást eredményezett. A háborút követően egyre gyakrabban volt a német családokban kronológiailag elsőként elsajátított nyelv a magyar, de azon személyek esetében is, akik a családban ugyan

NYELV	ÁLTALÁNOS ISK.		GIMNÁZIUM		SZAKKÖZÉPISK.	
	iskola	tanuló	iskola	tanuló	iskola	tanuló
angol	39	5 629	30	3 849	30	3 803
német	17	3 279	15	2 055	28	2 960
francia	-	-	8	921	3	231
olasz	1	59	3	427	1	77
spanyol	-	-	5	855	-	-
orosz	-	-	1	290	-	-
kínai	1	134	-	-	-	-
összesen	58	9 101	62	8 397	62	7 071

Két tanítási nyelvű (nem nemzetiségi) oktatás Magyarországon a 2005/2006-os tanévben[15]

12 „Egyéb" alatt a Magyarországon élő horvátok, szerbek, szlovének, szlovákok, románok, bolgárok gimnáziumait értjük.

13 A németeken kívül a szlovákok és a horvátok rendelkeznek szakközépiskolai képzéssel nemzetiségi nyelven.

14 A horvát kisebbség is rendelkezik szakiskolai képzéssel a nemzetiség nyelvén.

15 Az adatokat a KSH munkatársa, Süpöl Edit szolgáltatta.

még megtanulták a német dialektust (mert a szülők és a nagyszülők nem tudtak magyarul), a magyar vált funkcionálisan első nyelvvé a települések etnikai heterogenitása, az iskolai nyelvhasználat stb. miatt. Tehát a háború után felnőtt generáció nyelvi kompetencia szempontjából hiányzó láncszem.

Etnikai identitás

Az etnikai identitás, mely az egyén és a csoport szintjén is definiálható, egy a kisebbség léte szempontjából igen fontos szegmense az identitástudatnak, amely a maga részéről kumulatív és szituatív jellegű. *Lewin* (1948) klasszikus definíciója értelmében az egyén etnikai identitástudata egy adott etnikai csoportban való szocializálódás eredménye. Az individuum etnikai identifikációjának külső és belső aspektusait különböztetjük meg:

A külsők az egyén kulturális és szociális viselkedésében mutatkoznak meg, például az ember beszéli a kisebbség nyelvét és ápolja annak hagyományait, etnikailag homogén szociális hálókat épít ki, tagja különböző etnikai szervezeteknek, csoportoknak stb. Az etnikai identitás ezen objektív megnyilvánulásai mellett vannak belső aspektusok, amelyek véleményt, érzelmeket, szubjektív beállítottságot tükröznek. Közéjük tartozik az egyén önmagáról kialakított képe, az etnikumról alkotott kép és az etnikumra vonatkozó ismeretanyag egésze, az etnikai csoporttal szemben érzett elkötelezettség, amely például a nyelv továbbadásában, endogámiában stb. nyilvánulhat meg, valamint a saját etnikai csoporthoz való ragaszkodás.

Ezen objektív és szubjektív determinánsok egyénenként változó jellege és kombinációja természetesen az egyéni etnikai identitás sokszínűségét eredményezi.[16]

A magyarországi németek etnikai identitását a magyarországi német önkormányzatok, az 1989 óta egyre szaporodó egyesületek, az iskolarendszer stb. veszélyeztetve látja, általános az a törekvés, mely szerint a kisebbség etnikai identitását helyre kell állítani ill. meg kell erősíteni. De milyen is ez az identitástudat? Ki az, aki magyarországi németnek mondhatja magát?

Az idősebb generáció szerint a legfontosabb identitásképző szerep a dialektusoknak jut, vagyis aki nem beszél egyetlen magyarországi német dialektust sem, az nem tekinthető magyarországi németnek. A középső, háború utáni nemzedék nem ennyire szigorú e kérdésben: szerintük is fontos a kisebbségi nyelv, de nem feltétlen valamely dialektus ismerete. A fiatalabb generációk esetében az identitáskoncepció radikálisabb változást mutat, szerintük ugyanis a kisebbségi nyelv ismeretét „pótolhatja" a német származás ill. a német kulturális örökség őrzése és ápolása. Tény, hogy a magyarországi németek között ma sok olyan embert találunk, akik ragaszkodnak hagyományaikhoz, de integrálódni szeretnének, tehát *pozitív értelemben vett kettős identitással rendelkeznek.*

Összegzés

Az a szociális és etnikai átrendeződés, amelyet a magyarországi német nyelvi közösségekben 1945 előtt részben az iparosodás és az urbanizáció, részben pedig a nyelvhasználati normák és az iskolapolitika változásai idéztek elő, a háború utáni években rendkívüli mértékben felgyorsult és megerősödött. A családi nyelvátörökítésben radikális változás következett be, a német nyelvi kompetencia olyan irányban változott, hogy a német egynyelvűséget a részleges kétnyelvűség, végül a magyar egynyelvűség váltotta fel. A német dialektusok szerepét a korábban homogén települések etnikai átrendeződése és a társadalom általános modernizációja során egyre inkább az állam nyelve vette át az élet majd minden területén.

A változást részben objektív okok váltották ki: a társadalmi modernizáció folyamatai, az iparosodás, a kollektivizálás, a mobilitás, a migráció és a településkép változása - etnikai és kulturális heterogenitás, szórványtelepülések. A szubjektív okok: a nyelvekkel, variánsokkal szembeni értékrendek és attitűdök, valamint az identitástudat változása.

Felhasznált irodalom:

Annabring, Matthias: Das ungarländische Deutschtum. Leidensweg einer südostdeutschen Volksgruppe. In: Südoststimmen. Schriftenreihe für Probleme des südosteuropäischen Raumes. 11. Jahrgang Nr. 2. Stuttgart 1952.

Die Donauschwaben. Deutsche Siedlung in Osteuropa. Ausstellungskatalog. Sigmaringen 1987.

Gerner Zsuzsanna: Sprache und Identität in Nadasch/ Mecseknádasd. Eine empirische Untersuchung zur Sprachkontaktsituation und Identitätsbildung in der ungarndeutschen Gemeinde Nadasch. Budapest 2003.

Hutterer, Claus J.: Die deutsche Volksgruppe in Ungarn In: Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen. Budapest 1975.

Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában, Budapest 1956

Isajiw, W. Wsewolod: Ethnic Identity Retention. In: Brenton, R./Isajiw, W. W./Kalbach, W. E./Reitz, J. G. (eds.): Ethnic Identitty and Equality: Varieties of Experience in a Canadian City. Toronto 1990.

Jegyzőkönyv a püspöknádasdi iskolaszék részére 1921. jan. 1. – 1940. jún. 16.

Mattheier, Klaus J.: Theorie der Sprachinsel. Voraussetzungen und Strukturierungen. In: Berend, N./Mattheier, K.J.: Sprachinselforschung. Frankfurt/M. 1994

Szita László: A magyarországi németség iskolaügyének alakulása a Délkelet-Dunántúlon (1938-1944) Pécs, 1984

Szita László: A nemzetiségi oktatás a Délkelet-Dunántúlon a két világháború közötti időszak oktatásügyi statisztikájának tükrében, Pécs 1986.

www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/18/tables/prnt1_28.html

16 Isajiw 1990: 36.